

DE ONDERSTROOM

Threes van Dijck & Jan Peijnenburg

De apostel Petrus, eerste paus, en zijn echtgenote ; naar een Russische ikoon, geschilderd door de Amerikaanse Eileen Mc Cabe.

De sleutel en de rol zijn symbolen van zijn macht en leergezag. De echtgenote draagt een schaal met brood en zout, symbolen van de gastvrijheid.

De onderstroom

Threes van Dijck en Jan Peijnenburg

Veranderingsprocessen worden gedragen en gestuurd door onderstromen. Geschiedschrijving die wil peilen naar de diepte van ontwikkelingen, moet op het spoor trachten te komen van de innerlijke omslagen in mensen, gestalten van vernieuwing, nieuw leven. Dan kunnen mensen in beeld komen die in de onderlaag van het sociale, kerkelijke gebeuren van betekenis zijn geweest, mensen die bijdroegen aan de beeldvorming van een nieuwe werkelijkheid door hun wijze van leven, hun leven zelf. Zo'n mensen zijn Threes van Dijck en Jan Peijnenburg. In de ambts-geschiedenis vanaf het midden van de jaren vijftig nemen zij een eigen plaats in: zij leven een gezamenlijk priesterschap. Op grond van hun eigen notities hierover kwam dit verhaal tot stand.

Priesterpaar

Al de jaren van hun samenwonen en samenwerken beleefden Threes en Jan de verbinding van een volledige man-vrouw-relatie met de uitoefening van een volledig priesterschap. Jan heeft zijn priesterschap nooit prijsgegeven of om dispensatie gevraagd - Threes wilde perse niet dat Jan om haar uit het ambt zou (moeten) gaan. Zij koos ervoor in dit ene zelfde priesterschap te staan. Immers: het verlangen naar het (vrouwelijk) priesterschap - niet als een kopie van het mannelijk priesterschap maar met een eigen vrouwelijke signatuur - lag bij haar al heel ver en heel vroeg. Als meisjes normaal naar een seminarie hadden kunnen

gaan, was dat haar eerste levenskeuze geworden - tenminste als er dan tegelijk een man in haar leven had mogen komen... Zij riepen een nieuwe ambtsgestalte tot leven: als geliefden één priesterschap delen en dat niet 'buiten de kerkorde' maar 'binnen het ambt van de kerk'. Er zijn er zeker meerderen geweest die deze werkelijkheid leefden, maar dan in de anonimiteit. Zij echter traden open en vrij, in de volle openbaarheid naar buiten.

Door enerzijds geen burgerlijk huwelijk te sluiten en anderzijds geen openlijke huwelijksverklaring af te leggen, stelden zij feitelijk de 'codex' buiten werking. Immers: de kerk mag priesters toetsen op hun religieuze authenticiteit (en eventueel op hun sociaal/politieke identiteit), maar niet op hun persoonlijk intermenselijk verkeer, hun relatieleven. Gehuwd of ongehuwd zijn modaliteiten van leven, niet het leven zelf. Ook ten aanzien van hen had de kerk geen enkele juridische grond om tot 'uitzetting' over te gaan, want iedere onderzoekende vraag naar de 'aard van de relatie' was een vraag te ver.

Het fiere uitgangspunt dat zij huldigden was: als een bisschop indiscrete vragen zou stellen over de intimiteit van hun relatie, zouden zij onmiddellijk indringende tegenvragen stellen rond de seksualiteit van de bisschop zelf. Zo eenvoudig was dat voor hen. Dan zou de bisschop bij elk antwoord falen: zowel een getuigenis van de rijkdom als van de armoede van de eigen seksualiteit zou tegen hem zelf getuigen. Vandaar. Hoewel zij desgevraagd er geen geheim van maakten zich 'innerlijk' gehuwd te voelen, deden zij daar nooit officieel uitspraken over: zij bekenden noch ontkenden. Tijdens oorlog en bezetting gelden andere normen van openheid, omdat de waarheid zich tegen je keert. Ook de kerk is een bezettingsmacht die met vernietigende sancties regeert. Slechts in de loop der jaren konden zij zich veroorloven duidelijker te worden over zichzelf. Dat gebeurde pas in 1985.

Het zal nooit aantoonbaar zijn in welke mate zij hierdoor een nieuwe pastorale weg openden voor velen. Wel is duidelijk dat nadien velen geen afstand meer deden van hun priesterlijke functie wanneer zij een liefdesrelatie aangingen. De betekenis van de levenskeuze van Threes en Jan is zeker geweest, dat het

perspectief gaf. Daarmee hebben zij een eigen bijdrage geleverd aan de ambtsontwikkeling in deze halve eeuw. Boeiend is het daarbij in beeld te brengen, welke de concrete onderlaag was van hun handelen, hun persoonlijke en gezamenlijke geschiedenis, hun eigen weg. Deze werkelijkheid speelde zich af in Eindhoven.

Threes

Zij werd geboren te Veldhoven in een gezin van zeven kinderen, als dochter van een werkmeester in de sigarenindustrie; als oudste meisje hielp zij een handje in het kleine winkelbedrijf van haar moeder. Tijdens de oorlogsjaren mobiliseerde zij als zestienjarige 'illegaal' een grote groep kinderen uit arbeidersgezinnen en middenstandsgezinnen, samen met haar zusje. Zang, dans, spel en expressie vormden het programma. De liedjes die zij zelf leerde op het meisjeskoor waarvan zij lid was, vonden hier hun weerklank. Dit was het begin van volkszang en volksdans.

Toen de oorlog voorbij was, werd zij meteen gidsenleidster. Maar daarmee was uiteraard haar beroepskeuze, haar levenskeuze niet bepaald.

Na een kampcursus binnen de gidsenbeweging beschreef zij haar ervaren van God in de natuur. Deze kosmische Godservaring zou haar blijvend beïnvloeden. Ook al onderging zij een sterke Gods-gevoeligheid, toch piekerde zij er niet over om naar het klooster te gaan omdat zij niet wilde uittreden (uit het leven). Tijdens een retraite op het Cenakel in Tilburg had zij op zondagmiddag wel over de muur willen springen. Dat erotiek en seksualiteit het brede stroomgebied zijn van het goddelijke onder de mensen, was voor haar een natuurlijke waarheid. Liefde 'met' God had voor haar alles te maken met het hele leven, vooral met mensen. De weg van het mededogen zou haar 'rechtstreekse' weg zijn naar God....

Als kind al werd zij kwaad en verdrietig, toen in haar klas een 'kindje uit een arm gezin' door de juffrouw voor de klas werd gehaald... om haar zwarte handjes te laten zien. Vanaf haar jeugd was haar diepste impuls: inspringen voor een ander, tussenbeide

komen, opkomen voor wie wordt vernederd. Dit leidde vanzelf tot haar keuze om gezinsverzorgster te worden. Tijdens de opleiding schamperde hun deftige pastoor-godsdienstleraar "dat de arbeiders ook al meenden recepties te moeten houden bij een huwelijksfeest" - en riep hij uit: "Bij wie zie je de eerste asperges op tafel?" Threes ging rechtop in de klas staan en durfde het aan deze man - die driftig heen en weer zwiepte met de flossen van de singel die hij om zijn lijf droeg - vanuit de praktijk te weerspreken.

Veelal werden haar de moeilijkste gezinnen toegewezen. Mede ingegeven door haar studieresultaten nodigde de directie van de Gezinszorg haar uit om in opleiding te gaan voor maatschappelijk werk. Zij volgde de driejarige School voor Maatschappelijk Werk op Huize Bergen te Vught - een opleiding met een sterk pastorale inslag onder leiding van het Seculier Instituut de Wingerd.

Haar eerste werkkring was als leidster van de gezinszorg in de Langstraat. In die periode vond de watersnood plaats (1953), die ook een deel van West Brabant overspoelde. Er kwam ook noodhulp uit Frankrijk: er werd een bestelwagen ter beschikking gesteld met daarop het grote embleem 'Secours catholique'. Daarin reed zij rond in dit gebied van 22 gemeenten... tot grote hilariteit van de vrachtwagenchauffeurs met wie zij haar boterham at in een wegrestaurant!

Na een paar jaar solliciteerde zij naar een functie binnen het Algemeen Maatschappelijk Werk te platte lande, in de gemeenten Eersel en Hoogeloon waaronder zes kerkdorpen ressorteerden. Om echter in aanmerking te komen voor deze functie (en de daaraan gekoppelde salariëring) werd als voorwaarde gesteld: een (rijks-) erkende opleiding aan een sociale academie. Ten gevolge van de concurrentiestrijd die er in die tijd bestond tussen de opleidingen (waarbij Huize Bergen met een identiek opleidingsprogramma de noodzakelijke erkenning werd onthouden), moest Threes - opnieuw drie jaar - naar de Sociale Academie in Eindhoven... en daar in het eerste jaar beginnen!

Daar in de Kempen breidde zij de gezinszorg uit. Van de gemeente Eersel kocht zij een boerderijtje voor f1,00. In dit knusse

huisje, 'd'n Herd' geheten, vond de Gidsenbeweging, die zij ter plaatse had opgericht, haar onderkomen.

Ook het woonwagenkampje behoorde tot haar zorggebied. Verscholen in de bossen, aan de rand van de bewoonde wereld stonden de wagens daar te kleumen als alles ondergesneeuwd was en de handel stillag. Op haar brommertje toog zij er heen om aan iedere familie een bezoek te brengen... want er moesten toch bonnen komen voor de kolenboer!

Na vier jaar maakte zij de overstap vanuit het algemeen maatschappelijk werk naar het vormingswerk. Zij werd opgevolgd door twee nieuwe beroepskrachten ineens...

Binnen het vormingswerk werd zij achtereenvolgens leidster van de Mater Amabilisschool in Eindhoven en Geldrop. Toen haar de functie van directrice van de meisjeslevensschool (de Jongeren-cursus) te Helmond werd aangeboden, kwam haar weg uit bij Jan Peijnenburg.

Jan

Hij werd geboren te Boxtel, als boerenzoon uit een gezin van acht kinderen. Als misdienaartje en zangertje zette hij de eerste stappen in de richting van het kleinseminarie Beekvliet. Tijdens zijn studietijd op het grootseminarie te Haaren waren er twee onderbrekingen. Op 21-jarige leeftijd trad hij in bij de kartuizers (Certosa di Calci - Pisa), maar dat duurde slechts honderd dagen ofschoon zijn leven er door werd getekend. Vooraf aan zijn priesterwijding, in 1956, werd zijn diakenwijding een half jaar uitgesteld vanwege een vakantietocht naar Duitsland zonder verlof. Het was de ongelijke strijd van een jonge dis-sident met een oude pre-sident die de wenkbrauwen zwaar fronste om de 'bijzonder goede' vriendschappen van Jan met medestudenten én de 'vrouwvriendelijkheid' die overduidelijk aan het licht kwam... wanneer zijn brieven werden geopend vooraleer zij het seminarie verlieten!

Naar de morele logica van die dagen kreeg hij bij zijn eerste kapelaansbenoeming de 'zwaarste' parochie van het Bisdom

cadeau; dat was Nuland. Daar vierde hij zijn priesterjeugd. Hij werd door de parochie gekoesterd en door de pastorie gelouterd. De pastoor had makkelijk zijn grootvader kunnen zijn. Jonge vrouwen staken van de vrouwenbiechtstoel van de pastoor over naar de mannenbiechtstoel van de kapelaan. Maar er kwam muziek in de tent. Er was geen kerkkoor (meer), want dat had collectief ontslag genomen. Dus was het eerste dat de kapelaan deed: een kerkkoor oprichten. En met Kerstmis zong er ook weer een jongenskoor mee. Op de feestavond van de Vrouwenbond speelde hij accordeon, maar - hoe onwaarschijnlijk ook - daaraan voorafgaande had hij een vrouw moeten gaan bedienen die stervende was...

Hij was de oprichter en dirigent van de eerste muziekclub van de Jonge Boeren en Boerinnen binnen het NCB-gebied. Maar ook de Beweging van Kajotters en Kajotsters kwam tot stand, waarin de muziek evenzo het bindende element werd. Jong Nederland floreerde en de groep misdienaars en priesterstudenten breidde zich alsmaar uit. Maar dan gebeurde het ook, dat de pastoor de ketting op de deur legde als hij ging slapen. Dan werd de kerk de slaapkamer van de kapelaan: met de sedilia als rustbank - met als hoofdkussen het knielkussen van het hoogaltaar - met alle misdienaarstoogjes over zich heen als beddengoed. Hoe zwaar dreunen in een lege kerk de klokken elk uur! Maar hij werd tijdig gewekt voor de eerste Mis door de koster die de sacristie-deur opendeed....

Toen lag er op een morgen de zo gevreesde bruine enveloppe van het Bisdom naast zijn ontbijtbordje: een nieuwe benoeming. Kort tevoren had hij bisschop Bekkers nog ontmoet. Tijdens de voetbalwedstrijd die gespeeld werd door de kapelaanselftallen van de bisdommen den Bosch en Haarlem, stond Rinie Bekkers zelf - als oprichter van P.E.S.T. (priester en sportman tevens) - langs de lijn. Jan scoorde in die wedstrijd, die plaats vond op het hoofdterrein van Volendam, vijfmaal... Of hij daaraan zijn bijzondere benoeming te danken had, is nooit bewezen. Hij werd aangesteld als aalmoezenier van de werkende jeugd en gewestelijk aalmoezenier van de (V)KAJ in het gewest Helmond.

Daar verwierf hij al heel gauw de naam 'nozempriester' vanwege zijn vergaande solidarisering met de straatjeugd, die zich onder de namen 'Rode cirkel' en 'Zwarte slang' in het straatbeeld van de Helmondse binnenstad ophield. Voor hem kwamen ze allemaal - jongens en meisjes - naar de Nachtmis in de Lambertuskerk. En zij zongen mee, van alles door elkaar. Deze en gene had zich moed ingedronken. In het Wijkhuis werd het 'feest' voortgezet. Ondertussen hadden zij van de pastorie hun instuif gemaakt. Zowel de pastoor als de dames van de pastorie bleven de voordeur voor hen openzetten. Dit was zéér solidair.

Over deze periode van het 'achter-buurthuis-werk' schreef hij een persoonlijk rapport dat nooit in de openbaarheid kwam. Zij waren veilig bij hem. En omgekeerd zeiden zij: "Als ze aan jou komen, komen ze aan ons". Dat bleek heel serieus waar te zijn. De eerste keer dat er een foto in de krant stond van Jan met Threes, dacht de hoofdman (die niet lezen of schrijven kon) dat Jan in gevaar was. Hij reed van Helmond naar Eindhoven en voor dag en dauw stond hij bij hen op de stoep. Van beneden riep hij naar de slaapkamer: "Jan, kom er eens uit!" Jan was hem toch ook komen halen, toen hij uit de gevangenis in den Bosch ont-slagen was...

Een vroeg wapenfeit was dat hij - samen met zijn collega-aalmoezenier Jos Peijnenburg uit den Bosch - in 1962 incognito de zesweekse vakantie doorbracht in de fabriek en wel in drie ploegendienst. Vier weken werkten zij in Rotterdam in de 'boter-fabriek' v.d. Bergh-Jurgens tegen een functiebasisloon van f1,55 per uur. Daarna ging hij alleen nog voor twee weken werken in confectie-atelier 'Optiform', eveneens in Rotterdam en nu als hulpmonteur. Aan de hand van dagboeknotities schreven zij een uitgebreid verslag. Terwijl zijn hoofdtak bij de (V)KAJ lag, was hij ook aalmoezenier van het stedelijk buurthuiswerk en vervolgens van het vormings-werk: Mater Amabilisschool en levensschool voor meisjes en jongens. Daar op de Jongerencursus kwam zijn weg uit bij Threes van Dijk. Niet naar zijn gewoonte, maar toch bracht hij haar na de eerste de beste teambespreking naar de trein....

Het verbond

Vanaf het eerste moment dat zij elkaar ontmoetten, was er de herkenning van de liefde - ook de herkenning van het priesterlijke in elkaar. In hetzelfde jaar 1963 'trouwden' zij in alle stilte - niet voor de wet, niet voor de kerk. In de kleine buitenkapel van het kasteel van Stapelen te Boxtel vierden zij hun verbond 'hun trouwen voor God' en wisselden zij hun kruisjes uit. Op deze 'bruiloft' was er één gast. Toen zij in België op een weiland zaten te picknicken kwam een vriendelijke boer hen groeten.

In enkele jaren bouwden zij samen de meisjeslevensschool uit tot een groot vormingsinstituut van ongeveer 400 leerlingen, die onder werktijd met doorbetaling van loon een halve dag per week vorming ontvingen. Voor teamuitbreiding mochten zij zelf op pad. Veel tijd besteedden zij aan 'bedrijfsbezoeken': om contact te leggen met het leidinggevend personeel en om de meisjes in hun arbeidssituatie te ontmoeten. Heel in het bijzonder vonden de meisjes van de sociale werkplaats er hun thuis. Vooral in de levensvormingslessen en godsdienstlessen konden Threes en Jan deze jonge mensen meenemen naar een vernieuwd denken over leven en geloof.

Hun idealen reikten echter verder. Zij beoogden een zelfstandige pastorale weg, waarin zij samen in gelijkwaardigheid 'vernieuwend' zouden kunnen werken, kerkelijk en maatschappelijk. Zij kozen niet voor een gezin. De vruchtbaarheid van hun ene leven zagen zij in hun gezamenlijke inzet voor de kerk - een kerk van mensen van onderop.

In een gesprek met bisschop Bekkers vertelden zij van hun liefde, hun vaste wil het priesterschap samen voort te zetten en de nieuwe religieuze beweging die hun voor ogen stond. Hij had geloof en vertrouwen in hen en gaf hun zijn zegen - letterlijk. Bij het afscheid zei hij: "Kniel hier maar eens neer, want jullie zullen door een storm heen moeten". Dan legde hij hun zijn grote brede handen op en zegende hij hen. Deze grote zinnelijke mens wist wat er in mensenharten omging - en wat hij zelf niet kon verwezenlijken liet hij in anderen worden.

Deze bevestiging is voor Threes en Jan van doorslaggevende betekenis geweest. Het gaf hun de moed van een zending. Ook zijn opvolger bisschop Jan Bluysen zette deze lijn voort en heeft tot op de dag van vandaag regelmatig contact met hen onderhouden en hen van harte ondersteund.

De Beweging

Op de feestdag van Allerheiligen in 1965 werd in Eindhoven het officiële begin gemaakt met de 'Religieuze beweging onder de werkende jeugd': de Beweging - die zich ten doel stelde 'de godsdienstige vorming van werkende jongeren'. In aanwezigheid van hun ouders vierden zij voor het eerst als groep eucharistie in het Bewegingshuis.

Threes en Jan waren de initiatiefnemers en ontwerpers van het religieuze concept, dat door een daartoe samengestelde diocesane commissie werd getoetst. Ook het leefmodel was door hen met zorg gekozen: een zo groot mogelijk evenwicht tussen gezamenlijkheid en individualiteit. Zij hadden geestverwante medestanders gevonden en met zevenen vormden zij een 'commune', een gemengde leef- en werkgroep. Het gezamenlijke huis zou bewoond gaan worden door Threes en Jan; ieder ander van de deelnemenden zou zelfstandig op kamers wonen elders in de stad. Er werden sympathisanten gevonden die tegen onkostenvergoeding een kamer ter beschikking stelden.

Er was een duidelijke dagdriedeling: in de voormiddag werkten de aangesloten leden part-time in de fabriek - in de namiddag beleefde de groep het eigenlijke gemeenschapsleven - de avond stond in het teken van het pastoraat naar buiten. Daarnaast vormde hun studie van maatschappelijk werk op Huize Bergen tevens een basis voor de toekomst. Het hart van het gebeuren was de gemeenschappelijkheid van werken en ontspannen, studeren en mediteren, vieren en maaltijden. En er werd vaak gedanst.

Van het gezamenlijk inkomen trachtten zij rond te komen. Het lesrooster van Jan liep nog door; daardoor was hij de hoofdverdiener. Threes had haar functie neergelegd om helemaal

beschikbaar te kunnen zijn voor het bewegingsgebeuren. Tengevolge hiervan zou zij van 1965 tot 1970 zonder inkomen leven. In diezelfde periode volgde zij op het theologisch instituut Eindhoven (TIE) partiel een theologische opleiding.

Threes en Jan wilden dus én ter wille van hun eigen relatie én ter wille van een harmonieus verloop van de Beweging samen het Bewegingshuis gaan bewonen. Maar bisschop Bekkers had hun gezegd: "Daar zal ik nooit toestemming voor geven, want dan springen alle pastoors mij in m'n nek". De onveranderbare opstelling van de bisschop vertraagde de aanvang van de Beweging; uiteindelijk werd, omdat alle voorbereidingen waren getroffen, toch van start gegaan. Jan vertrok dus dagelijks in de late avond naar Helmond om daar te gaan slapen - en dan daags daarna weer naar Eindhoven terug te keren. Dat duurde voort tot Kerstmis.

Hiermee ontstond al gauw de situatie, dat het voelde alsof Jan zijdelings met de Beweging verbonden was en Threes voor het totaalgebeuren stond; en dat was nu juist wat zij niet bedoelden. Het was onwerkelijk en onwerkbaar en onnatuurlijk. Toen hij dan ook - binnen zijn doorlopende taken in het vormingswerk - in de week voor Kerstmis achttien kerstvieringen had (en steeds weer van een warme zolder de vrieskou in moest), werd hij ziek. In Eindhoven teruggekeerd bleek hij een zware longontsteking te hebben opgelopen; hij kwam zes weken niet het bed uit. Door een daaropvolgende bronchitis was het pas na Pasen, dat Jan weer mee kon in de groep.

Juist die eerste, beslissende tijd stond Threes er eigenlijk alleen voor. Tegelijkertijd was - ook voor de buitenwereld - het vanzelfsprekende beeld ontstaan dat Threes en Jan samenwoonden. Daar zouden zij nooit meer verandering in brengen. Hun samenwonen was een feit. Hiervan werd aan het bisdom geen melding gemaakt.

In het vroege voorjaar van 1966 werd bisschop Bekkers levensgevaarlijk ziek. Vanaf zijn opname in het Elisabeth Ziekenhuis in Tilburg in maart vocht hij voor zijn leven. Hij stierf in mei - heel Nederland treurde. Een van de weinige keren dat Threes en Jan huilden, was om hem. In die dagen kwamen zij op de markt in

Eindhoven vicaris-generaal Lambert Rooyackers tegen. Zij vertelden hem van hun verscheurde gevoelens: juist hem te hebben moeten weerstreven die geen weerwoord meer had. Als een 'Vader God' keek hij hen aan en zei "Jullie moeten niet te veel vragen, maar handelen in eigen verantwoordelijkheid, Ga door...." Hij, die Dachau had overleefd, wist wat gevangenschap en vrijheid was.

Begin 1967 kwam er grote openbaarheid door een artikel in het *Brabants Dagblad* onder de titel: *Een menselijk klooster voor man en vrouw*. Onmiddellijk reageerde de *Katholieke Illustratie* met het artikel: *Asjeblijft geen klooster* waardoor grote commotie ontstond onder de religieuzen. Vooral het pleidooi voor een 'gehuwd celibaat' - als een gezamenlijke toewijding aan de kerk van man en vrouw - schudde aan geijkte beelden. Naar aanleiding van deze publiciteit werden zij op het bisdom ontboden. Later - in juni 1979 - werd deze visie door hen verder uitgewerkt en nauwkeurig omschreven in een artikel in *de Bazuin*. Feitelijk beschreven zij daarin hun eigen werkelijkheid.

Na een aantal jaren bleek, dat de Beweging geen nieuwe religieuze leefvorm was van blijvende duur. De verhoopde groei bleef uit. Daarvoor was de tijd voorbij. Het onderling verband echter bleef. Twee van hen trouwden met elkaar.

Wie zal zeggen welke de uitwerking van deze vernieuwingsbeweging is geweest? Zeker is dat vele religieuzen over hun schouders hebben meegekeken; en dat de kleinere groepsvorming binnen de grote orden en congregaties daar wel degelijk een referentiekader in heeft gevonden én er door is gestimuleerd.

Priesterarbeiders

In de lijn van de Beweging begonnen Jan en Threes in december 1969 hun fabrieksarbeid bij Philips in Eindhoven. Deze zou doorgaan tot 1986. Zij kozen zelf voor het laagste niveau van arbeid: het lopende band werk. Daarmee deelden zij het lot van de meerderheid. Hiermee zaten zij ook in de laagste loongroep. Tevens was dit hun enige bron van inkomsten.

Na enige maanden schreven zij hun eerste impressie die voor de bedrijfsleiding erg choquerend was, maar toch zeer ter harte werd genomen. Het gesprek over de 'humanisering van de arbeid' was begonnen. Dagelijks schreven zij hun indrukken op, uit vrees voor gewenning en geleidelijke vervaging van hun waarneming. De uitkomst hiervan was de brochure: *De minsten zijn het overal* die in 1975 in het *Bisdomblad* verscheen en gelijk gerucht-makend was. Daarna verschenen twee boeken: *De blinde hoek*: een werkboek en kerkboek van priesterarbeiders (1976); *De verloren Vader*: arbeidspastoraat in beweging (1980). Deze term 'arbeidspastoraat' werd geleidelijk de soort aanduiding die met name door het Bedrijfsapostolaat en Evangelie & Bedrijf werd overgenomen. Met deze gevestigde stichtingen stonden zij op goede voet; landelijk (DISK) en plaatselijk werd ervaren dat deze verschillende wegen en werkwijzen bijzonder complementair waren ten aanzien van elkaar. Waar - globaal gesproken - het arbeidspastoraat werkte van buiten naar binnen, was priesterarbeid een beweging van binnen naar buiten.

De onevenredig grote aandacht die naar hen uitging - vinden zij zelf - was er het bewijs van dat er op het hoogst belangrijke levensgebied van 'mens en arbeid' een groot tekort was aan informatie en dat het met name een blinde vlek was in de waarneming van de kerken. Na de verschijning van hun boeken stonden in allerlei kranten, tijdschriften en bladen artikelen en interviews, boekbesprekingen ook. Een stroom van uitnodigingen kwam op gang. Inleidingen, studiedagen, workshops volgden door het hele land, op Universiteiten zowel als in basisgroepen. In het bijzonder toonden kerkelijke verbanden een grote openheid: basispastores meestal in dekenaal verband; ook categoriaal werkende pastores wilden op dit aangrenzend gebied hun verkenningen doen. Op theologische faculteiten werd 'arbeidspastoraat' in toenemende mate als een mogelijke nieuwe afstudeerrichting gezien.

Nadat Threes en Jan de 'Dies-viering' van de HTP (de jaarlijkse geboorte- of stichtingsdag van in dit geval de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat in Heerlen) hadden verzorgd en daar ook

in de eucharistie waren voorgegaan, kozen studenten niet enkel voor het arbeidspastoraat maar zetten sommigen ook werkelijk de stap naar de 'werkvloer'. Geen 'eendagsbevlieging' dus. Dat was het ook niet voor de Nederlandse parochie van uitgezonden hogere functionarissen en managers van multinationals in Varese (Italië). Zij durfden het aan Threes en Jan uit te nodigen voor hun jaarlijkse bezinningsdag (ook al hadden zij een privé zwembad in de tuin - wat ze mochten hebben als ze maar niet wilden zwemmen in het geld). De reis werd vergoed - en dit was tegelijk het eerste delen met de armen... Kerken herkenden in de 'industriële' arme misschien wel een heel bekend Gezicht. En bedrijven toonden plotseling hun menselijk gezicht. De top van het bedrijfsleven voelde zich betrokken en aangesproken. Maar dan konden de discussies over de 'haalbaarheid van humaniteit' hoog oplopen en gingen niet altijd de grote mannen fluitend naar huis.

De rode draad die door alles wat zij schreven en uitdroegen heenliep, was: humanisering van de arbeid is de sleutel tot blijvende gezondheid van mens en economie. En vervolgens: de kwaliteit van de arbeid bepaalt de kwaliteit van het leven. Voor de kerken betekende dit: meewerken aan de structurele bevrijding van mensen uit onvrijheid en ontmenselijking. Niet ópdat maar zódat mensen dan in een leefklimaat komen waarin de diepere ervaring van geloven zou kunnen gedijen.

Op een seminar van de Nederlandse bedrijfsartsen verzorgden zij een dagdeel met als inleiding: *Welzijn en onwelzijn in de arbeid*. Daar introduceerden zij een derde niet als zodanig erkende 'medische indicatie', op grond waarvan mensen ziek werden en in de ziektewet kwamen. Zij stelden, dat er tussen de twee erkende indicaties namelijk de 'fysieke' en de 'psychische' een groot middengebied lag waardoor mensen onwel waren en zich ziek meldden: de emotionele. Deze heeft te maken met (levens)moeheid ten gevolge van arbeidstempo en monotonie - identiteitsverlies door de geestelijke leegte van de arbeid en de verregaande fragmentatie - totale inertie ten gevolge van stress. Zij betoogden dat deze derde indicatie een grote legitimiteit had om tijdelijk/blijvend uit het arbeidsproces te treden.

Op een congres van hoofden van personeelsdiensten van multinationale bedrijven werden zij in een dankwoord genoemd 'koning en koningin van de arbeid'. Van zichzelf wisten zij echter dat 'in het land der blinden één oog koning is'.

Wát zij ook naar buiten verwoordden en wáár zij 's avonds ook stonden - 's morgens zaten zij weer in alle vroegte op hun stille plek op de werkvloer en werden zij met arbeidsvitaminen overgoten. Dit was hun eerste meest nabije gemeenschap van vrienden en vriendinnen, die bij hen thuis op bezoek kwamen en die zij op hun beurt bezochten... en dan was het geen huisbezoek meer. Veelzeggend en respectvol was het, wanneer zij van hen te horen kregen: "Wat het tussen Jan en Threes is, zullen we maar in het midden laten!"

Priestersolidariteit

Inmiddels hadden zij in 1978 het initiatief genomen tot de Beweging van Priestersolidariteit. Wat bij hen in de huiskamer begon, met 19 gehuwde priesters, groeide snel uit tot een relatief grote solidariteitsbeweging van (75) ongehuwde en gehuwde priesters en pastoraal werkenden met hun vrouwen en vriendinnen. Het werd een enthousiasmerend en inspirerend ontmoetingsgebeuren, maar niet de militante beweging die Threes en Jan op het oog hadden: om door de kracht van de overtuiging en de macht van het getal een doorbraak te forceren in de vastgelopen discussie rond de vernieuwing van het ambt en de ontkoppeling van ambt en celibaat. Zij haastten zich 'om de doortocht te ondernemen naar het ambt van de toekomst vóórdat de wanden van de zee zich weer voorgoed zouden sluiten'.

Voor de vrouwen binnen de Beweging organiseerde Threes ook afzonderlijke samenkomsten, omdat het nieuwe leven nog altijd uit vrouwen moet worden geboren. Maar wat Septuagint niet had kunnen realiseren, bleek ook nu niet mogelijk te zijn. De sociaal-economische gebondenheid en de daarmee verbonden kwetsbaarheid was voor velen een niet te overwinnen barricade.

Wel ontstonden er hechte banden en putten velen moed uit de onderlinge bevestiging en de positieve werking van de ervaring van (nood/lots-) verbondenheid met elkaar. In meerdere groeperingen en vertakkingen is deze Beweging (in regelmatig samenkommende solidariteitsgroepen) blijven bestaan.

Threes en Jan droegen de Beweging - ook de last ervan. Zij schreven in *de Bazuin* over de doelstelling, werkwijze en het karakter van Priestersolidariteit twee artikelen: *Solidariteitsbeweging* en *Pastorale Basisbeweging*. In deze gewraakte geschriften werd onverbloemd tot staking en verzet opgeroepen... zolang er in de kerk niets meer te vieren viel.

Wederom werden zij bij het bisdom op het matje geroepen. Terwijl zij tegenover elkaar zaten, keerden zich de rollen. De verhalen die Threes en Jan vertelden (en zij hadden iets te vertellen, want zij bezochten door de tijd de meeste gehuwde priesters die deelnamen), waren verbijsterend voor hen die ze moesten aanhoren. Lijdensverhalen van vroegere studievrienden en collega's, ook al werden zij niet met name genoemd; onheilsgeschiedenissen van vrouwen die deze weg mee (onder)gingen. Diep menselijk leed 'in naam van God' mensen aangedaan door de kerk - en door hen op veilige gevoelsafstand toegestaan namens de kerk. Aan het einde van het gesprek werd slechts gezegd "Jullie doen goed werk" en gevraagd "Of zij van plan waren zelf zo'n revolte te organiseren". Maar daar hadden Threes en Jan nog niet zo concreet over nagedacht...

Bewegingskerk

Ten dienste van de Beweging van Priestersolidariteit en de bredere Basisbeweging die hiermee verbonden tot stand kwam - ten behoeve ook van mensen waarmee zij de fabrieksarbeid deelden - huurden zij in 1979 een kerk: de voormalige kloosterkerk van het Augustinianum in Eindhoven. Zij noemden deze kerk 'Bewegingskerk'. Zelfstandig en buiten verantwoordelijkheid van het bisdom beheerden zij deze kerk die zij door grondverkoop grotendeels zelf financierden. De zustercongregaties van Schijn-

del, Veghel en de Mariënborg droegen echter ook krachtadig bij. En ook vele deelnemenden - de minst vermogenden vaak het meest.

Het episcopaat

De relatie met het bisdom werd gekenmerkt door wederzijdse loyaliteit, ofschoon er momenten waren dat zij met elkaar op gespannen voet stonden. Hun (samen-)leven werd gedoogd - wat zij schreven met name over ambt en celibaat werd geduld maar nooit geprezen.

De relatie met bisschop Bluysen was periodiek verschillend. Als 'rustend' bisschop staat hij nu in het 'bevrijde licht'. Dat straalt hij ook uit. Maar tijdens zijn episcopaat kon zelfs hij zich niet geheel losmaken van de formele afstandelijkheid die 'zittende' bisschoppen eigen is. Wel was hun relatie met hem volwassen en feitelijk heel gelijkwaardig. Dat uitte zich in de door Jan en Threes gekozen en door de bisschop aanvaarde autonomie.

Evenals in eerdere fasen namen zij ook nu zelf hun beslissingen. Van zijn keuze om als priesterarbeider te gaan werken, waarmee hij inhoudelijk bleef binnen de bedoeling van zijn aanstelling als aalmoezenier, berichtte Jan pas toen hij al als zodanig werkte. De bisschop accepteerde dit. Zijn antwoord getuigde van grote ruimte: "Succes met de lopende en andere banden".

Ook nu, in hun avontuur om zelf een kerk te huren, kozen zij weer voor de korte snelle weg, daarmee voorbijgaand aan de gebruikelijke tussenstadia van overleg en besluitvorming waaraan zoveel tijd en vitaliteit verloren gaan. Pas toen zij de Bewegingskerk hadden ingericht, wilden zij het bisdom op de hoogte stellen. Maar juist tevoren, op een avond, belde bisschop Bluysen: "Jan, wat hoor ik, heb je een kerk gehuurd?" - "Ja, wij hebben een kerk gehuurd". Vriendelijk maar beslist stelde hij twee zaken aan de orde: "Ik hoop dat we niet tegenover elkaar komen staan" en in verband daarmee "Zul je geen gehuwde priesters voor laten

gaan in de eucharistie?" Het antwoord van Jan was: "Ik heb niets voor te laten gaan - wat gebeurt, gebeurt". De eucharistie was hun te heilig om deze te hanteren als een wapen in de strijd en daar openlijk mee te schermen. Tegelijk was het vieren en voorgaan in de eucharistie wezenlijk in het herbeleven van de priesterlijke identiteit (en daar het teken van). Daarvan afzien om redenen van opportuniteit voelde voor hen als verraad. Door ten aanzien hiervan geen publiciteit te zoeken en de bisschop niet allerlei informatie te verschaffen waardoor hij in verlegenheid zou worden gebracht, beschermden zij zowel de bisschop als zichzelf.

Nu, in de nadagen van zijn episcopaat, is zijn ware gestalte te zien. Voor velen is hij 'hun bisschop' gebleven. En wat in de wijdingszang 'Iam non dicam' zo veelbelovend werd bezongen, vindt nu zijn inhoud en vorm: Geen dienaren meer zijn maar vrienden.

De latere bisschoppen van den Bosch - ter Schure en Hurkmans - namen met Threes en Jan geen contact op. Aan hen zonden zij, evenals aan de andere Nederlandse bisschoppen, hun brochures. Sommigen schreven een kort woord van dank - anderen lieten ook dat na. Niemand ging tot de aanval over - niemand toonde bijval.... op Bisschop Muskens na. Het mensbeeld en Godsbeeld, de kerkopvatting en ambtsopvatting van hen beiden staan dan ook haaks op het traditionele denken van het episcopaat. Vele malen en op vele momenten stelden zij de kerk en het bisschoppenbeleid onder kritiek. Van de zijde van het episcopaat kwam actie noch reactie. Doodzwijgen is echter een vorm van doden door te zwijgen.

Threes en Jan doorbraken zélf telkens opnieuw de stilte en de anonimiteit, steeds het risico lopend uit het ambt en uit de kerk te worden gezet. Vooral met de Bewegingskerk balanceerden zij op het scherp van de snede. Ook economisch gezien liepen zij langs de rand van de afgrond: Jan werd, als enige priester van het bisdom die als priesterarbeider werkzaam was, uit het priesterpensioenfonds gezet, omdat hij zijn premie niet kon betalen.

Open huis

Bewegingskerk: meer huis van mensen dan huis van God. De kruiswegstaties maakten plaats voor levensbeelden: het stralende bruidje naast het mongools kind, de feestende mens naast de zwoegende mens, de (half)naakte Jezus aan het kruis naast het (helemaal) naakte meisje in de branding. Huis van God waar mensen elkaar kusten als zij elkaar begroetten.

Gehuwde en ongehuwde priesters gingen voor. Verloren priesterschap werd hervonden. Pastoraal werkenden stonden in de volheid van het ambt die hun toekwam. Ook vrouwen gingen voor in de eucharistie.

Er ontstond een breed scala aan activiteiten. In het Bewegingshuis had Priestersolidariteit zijn thuis; later ook de Vereniging van Pastoraal Werkenden (VPW). Nog later vond er de eerste (regionale) bijeenkomst van de Vereniging van Gehuwde en Ongehuwde Priesters (GOP) plaats - onder leiding van Ben Strik. Zijn Braziliaans vuur laaide nog eenmaal op. Toen zong hij al niet meer...

Voorts legden Threes en Jan de grondslag voor de samenkomsten van mede-priester-arbeiders en predikant-arbeiders, die in de Bewegingskerk landelijk samenkwamen. Ook ontbraken de Zen-meditatiegroepen niet. En Amnesty International stond hoog op de lijst.

Van deze basisbeweging bleven hun medearbeiders op eigen wijze deel uitmaken. Vooral in de gespreks- en ontmoetingsgroepen vonden zij elkaar. De Bewegingskerk was voor hen de plaats waar zowel 'aerobic dance' werd gedaan als doopsel en huwelijk werden gevierd. Voor de Antilliaanse gemeenschap werd zij de plaats van viering en ontmoeting. De kerstnacht was de nacht van arbeiders en allochtonen. Dat was tegelijk een schouwspel: een kerk vol exotische schoonheid en de meest feërieke klederdichten - mensen die dansten als zij zongen...

De Bewegingskerk ademde een nieuw élan. Er konden zelfs oude waarden en ervaringen opnieuw tot de verbeelding gaan spreken: de Gregoriaanse Vespers deden hun intrede. Dat waren 'thematische' vieringen, die door Threes en Jan geleidelijk wer-

den samengesteld en zowel in inhoudelijk als muzikaal opzicht een heel oorspronkelijk karakter kregen; in het liturgisch landschap was dit een unieke verschijning. Het 1000 pagina's tellend Vesperale - in een Nederlands/Latijnse uitvoering door hen opgezet en in een kleine oplage door hen uitgebracht - is een blijvende bron van inspiratie voor de Vesperkring - wellicht ook voor de monniken en monialen van de monasteria in Nederland aan wie dit Vesperboek werd geschonken. Het eigen Vesperkoor van mannen en vrouwen bestond in 2000 twintig jaar. In het Pius X kerkje in Eindhoven echoot de Bewegingskerk nu nog na.

Danskerk

Spontaan kwamen nieuwe vormen van liturgievieren tot stand. Aan het einde van de eerste kerstviering klonk het lied van Oscar Harris 'Follow me'. Toen Bruno en zijn donkere vrouw en kindjes opstonden en door de kerk gingen dansen, was het hek van de dam. Dit was voor Jan en Threes de aanleiding om de 'dans' terug te brengen in de liturgie.

Zij volgden een tweejarige professionele dansopleiding 'Sacred dance' in Zeist bij Friedel Kloke. Gaandeweg vonden zij een nieuwe benaming voor wat hen in dit dansgebeuren bewust werd. Het ging hen niet om de ervaring van het 'heilige' buiten het leven maar het 'heilige' van het leven zelf. Van hen komt de naam 'Levensdans'. Het leven wordt gedanst in zijn natuurlijke heiligheid. Oorspronkelijke volksdansen zijn vaak uit deze oer-ervaring ontstaan. Daarnaast vormen klassieke en gewijde muziek en zang de grondslag voor de meer meditatieve danservaring.

In de Levensdans uit zich het lichaam geestelijk en de geest lichamenlijk. In de verstillings van passen, bewegingen, gebaren stroomt iets door van Godsverbondenheid die gaat van hand tot hand. Maar ook in de uitbundigheid van de dans is soms het wervelen van de Geest te bespeuren. Vooral waar in één ervaren werkelijkheid zang (gezongen taal), muziek en beweging samengaan, kan de Diepte van het Leven worden binnengegaan.

De Bewegingskerk was landelijk gezien de enige kerk, waar liturgie en dans een geïntegreerde eenheid vormden. Bijvoorbeeld werd de eucharistie volledig gedanst (zowel de vaste als de wisselende gezangen) op muziek van Olivia Molina en de Messiah van Händel in een bewerking van Tom Parker. Flitsen hiervan verschenen op de televisie. Heel nieuwe mensen traden aan, mensen van de Nieuwe Tijd ook. Het wonderlijke was, dat in dat ene Gods-gevoel mensen na jaren nog niet bekend waren met elkaars religieuze achtergrond. Oecumene van het zuiverste soort.

Threes en Jan richtten een landelijke danskring op 'Open cirkel', waarin allen die zich op eigen wijze wilden ontwikkelen tot dansleraar/lerares elkaar ontmoetten. Zij startten zelf een 'Opleiding Levensdans' die zowel regionaal als landelijk werd gerealiseerd. Zelf creëerden zij nieuwe dansen. Zo schiep Threes - die de ziel was van het dansgebeuren - de prachtige dans 'Introibo' op muziek van Roger Bourdin. Opgaan naar het altaar van God - tot God die je jeugd verblijdt... Geen wonder dat de 'pas de deux' voor hen ging voelen als de 'pas de Dieu'.

Gesloten huis

Binnen de Bewegingskerk ontstond als intern bulletin het blad *Catacombe*. Als basisbeweging die geen eigen infrastructuur had, werd de Bewegingskerk nooit een groot en omvangrijk kerkgebeuren. Zij had de charme en de kwetsbaarheid van het kleine.

In 1985 leverden Threes en Jan hun bijdrage aan het boek: *Uit de grond van ons hart* door Michel van der Plas samengesteld bij gelegenheid van het bezoek van de paus aan Nederland. Daarin schrijven zij onomwonden, dat zij geliefden zijn. De zinsnede echter 'geliefden vierten eucharistie in bed' viel in Rome niet zo goed. Toch stond deze in een best tedere context: midden in de Mis horen we de levenbare woorden van Jezus "Dit is mijn lichaam...". Geliefden zeggen het hem na: "Dit is mijn lichaam - voor jou".

De Bewegingskerk kreeg een harde slag te verduren, toen in 1987 de kerk gesloten werd voor de geplande sloop. Een projectontwikkelaar nam grond en gebouwen over. De diaspora was een feit. Wat echt leefde, bleef leven. De 'Danskerk' waaierde uiteen in verschillende zelfstandige groepen. De essentie bleef - de bevruchting van de liefde voor de 'God van de dans' vond telkens opnieuw plaats.

Een nieuwe tijd brak aan. In 1986 hadden Threes en Jan (deels vrijwillig deels onder minzame druk) hun arbeidsperiode bij Philips beëindigd. Toen werden zij afhankelijk van de Sociale Dienst en gingen zij van een uitkering leven. Vervolgens moest Threes in 1991 een open hartoperatie ondergaan. Een stillere tijd brak aan - tijd voor herzameling.

Voortijdig woord

Toen de gezondheid het weer toeliet, hernam zich hun schrijversactiviteit. In 1996 verscheen het Kerstboek *Driekoninginnen*, een boek met gebeden, gedichten, overwegingen en verhalen. In het hoofdverhaal 'De pelgrimage' volgen de Driekoninginnen Iris Melisse en Myrte de Driekoningen in het spoor van de Ster. De mystiek van Kerstmis licht hier op.

In 1997 volgde het boek *Drie Herders*: Mozes, David en Jezus als vertegenwoordiging en belichaming van drie verschillende spiritualiteiten en wegen tot God namelijk de sociale, sensitieve en mystieke weg. Vooral concentreert de aandacht zich op een menselijke Jezus, die zo goddelijk is als een mens, maar kan zijn en zo menselijk is als God maar kan zijn.

Opmerkelijk is ook het boekdeel over het milieu, waarin blijkt dat de liefde voor mensen nauw samenhangt met de liefde voor de hele schepping. Hun vogels en duiven roepen dit dagelijks in hen op. En ook hun eigen bos dat zij in 1976 aanlegden rondom de Moeder Annakapel op de Roond in Boxtel, legt daar getuigenis van af. De dikste en hoogste boom - een grauwe abeel - die zij als

een peutje plantten, kunnen zij nu nog maar met z'n tweeën omspannen.

Het is de 'aarden mystiek' die tekenend is voor hun spiritualiteit: de eenheid met God die te vinden en te beleven is in de eenheid met alle zijn.... mensen, dieren, dingen. Vanuit deze licht-ervaring schrijven zij licht en bevrijdend. Voor hen is geloof niet een moeizame worsteling met de waarheid, maar 'de lichtval van God op de mens'. Deze omgekeerde geloofshouding opent de weg naar een joyeuze manier van leven en werken.

De aanduiding 'levensreligiositeit' is hun dierbaar: het besef dat God nergens beter te ervaren is dan in de hele levenswerkelijkheid zelf - daar waar God ons rakelings, naar ons tastend nabij is. Dat is dan vooral de werkelijkheid van de liefde, de levenstederheid van mensen met elkaar. En vooral daar is God te binnemen en te omarmen. Dan kan GodGodin een lieflijke sensitieve Leven-de Ander zijn.

Deze en andere saillante uitspraken kom je bij hen regelmatig tegen, eigenlijk als vanzelfsprekendheden. Zij zelf vinden echter wat zij door de jaren heen mochten beleven geen vanzelfsprekendheid. Er klinkt voortdurend een onderton van dankbaarheid in hun woorden mee. Vreugde en dankbaarheid vallen bij hen eigenlijk samen.

De vreugde om zich uit te leven in levende woorden vindt haar oorsprong in hun bestaan met elkaar. De bron van inspiratie is duidelijk hun wederzijdse liefde. Een rijpe vrucht hiervan is het laatste boek dat zij schreven in 1998: *Jij ruikt naar God* dat evenals de twee voorgaande boeken werd uitgegeven door Uitgeverij/Drukkerij Berne te Heeswijk. Het is een dichtbundel met als ondertitel: 'Meerstemmig Hooglied' - ter wille van een grotere objectiviteit verschenen onder het pseudoniem 'Emanevada' (wat cryptografisch staat voor 'Adam en Eva').

Humanisering van het ambt

Rond de eeuwwisseling schreven zij - binnen het kader van de VPW - vier brochures en vier specials onder de verzameltitel: *De vier getijden van het jaar 2000*. Hun laatste oproep aan de VPW is: niet rond te blijven draaien in de algemene doelstelling de 'professionalisering' van het ambt, maar zich als meest eigen, specifiek doel te stellen de 'humanisering' van het ambt.

Het leven van Threes en Jan laat een mensenpaar zien, waarin de 'persoonlijke' meerwaarde van het gehuwde priesterschap evident aan het licht treedt. Zij zijn een tot leven gekomen bewijs van de wenselijkheid en noodzaak van de ontkoppeling van ambt en celibaat. Daarvoor hebben zij bijna een halve eeuw gepleit en actie ondernomen. In de onderstroom van het tijdsgebeuren waren zij nadrukkelijk aanwezig.

Zou misschien het ambt van de toekomst er een beetje uit kunnen zien zoals zij het hebben geleefd? Maar misschien was wat zij leefden een voortijdige daad - en wat zij schreven een voortijdig woord.

Het prijskaartje

Wellicht laten zij hun sporen na, al is het alleen maar doordat zij de koorbanken van de Schola cantorum van het grootseminarie Haaren in veiligheid hebben gebracht. Deze beroemde unieke creaties van de architect Granpré Molière verwierven zij in eigendom. Er hangt nu een kaartje aan: "Nooit eerder zal het Dioceesaan Seminarie deze terugontvangen dan wanneer er mannen én vrouwen op plaats zullen mogen nemen in hun opgang naar het priesterschap".

Vereniging tot vernieuwing van het ambt